

A kápolnási kastély és francia kapcsolatai

Otto Wagner bécsi építész (1841–1918) a századforduló modern törekvéseinek egyik legjelentősebb képviselőjének tartjuk. Az építészettörténeti kutatás, érthető módon, munkásságának ezen korszakát kiemelt érdeklődéssel kezelve elemezte alkotásainak úttörő szerepét és újító jellegét. Wagner azonban pályája első felében is a jelentősebb építészek közé tartozott, s amit a historizmus avatott művelőjeként hozott létre, ugyan-csak figyelmet érdemel. Egyebek közt két fontos magyarországi munkája, a pesti Rumbach utcai zsinagóga (1870–1873) és a budapesti Országházra benyújtott pályaműve (1883) jelzi ebben az időben is érvényre jutó alkotóképességeit. Korai munkásságában azonban vannak még fehér foltok: ezek közé tartozik a kápolnási kastély.

Az épületről, illetve Otto Wagner szerzőségéről az építész 1876-ban papírra vetett feljegyzéséből („Promemoria”) tudunk. Ebben a következőket írja: „Nebst größeren Privatbauten in Wien und Pest, darunter Schloßbau des Herrn von Mocsonyi in Kápolnás, wurde ich im Jahre 1867 mit der Ausführung der neuen Synagoge in Pest betraut (...).”¹ A szövegben említett Kápolnás egy Bánságban, pontosabban az egykori Krassó (utóbb Krassó-Szörény) vármegyében található falu, amely ma Căpâlnaș néven Romániához tartozik. A kastélyt birtokló családról meglehetősen sok adatot ismerünk.² A román eredetű Mocsonyi (Mocioni) család történetében először János (1780–1856) játszott fontos szerepet. Jelentős vagyonra tett szert, a Bánságban több falut és Pesten házakat szerzett, és 1805-ben „fényi” előnévvel magyar nemességet kapott Ferenc királytól. Egyik fia, Péter (1808–1858) több hivatalt viselt: 1843-ban Torontál vármegye országgyűlési követe, utóbb a cs. kir. semmítő főtörvényszék tanácsosa volt. Másik fia, András (1812–1880) 1845-ben Torontál vármegyei főszolgabíró volt, majd 1860-ban a birodalmi gyűlés tagjaként a Habsburg Birodalom egysége mellett – és értelemszerűen Magyarország „ősi alkotmánya” ellen – foglalt állást; így vált megoldást találni a nemzetiségi kérdésekre, a románság jogainak megteremtésére.³ Tevékenysége jól jelzi a családra általában is jellemző törekvést, amely a románság politikai, gazdasági és kulturális felemelkedését szolgálta. Mocsonyi János elsőszülött leánya, Kata (1806–1878) 1836-ban a család másik ágának leszármazottjával, Mocsonyi (III.) Mihállyal (1811–1890) lépett házasságra.

Mocsonyi Mihály, a kápolnási kastély építője, kereskedő volt: a kassai akadémián végzett, ezután Tokajon, majd Pesten élt. Állítólag azért hagyta el Pestet, mert sógora, Péter 1858-ban ott gyilkosság áldozatává vált. Ezt követően döntött úgy, hogy feleségével együtt, értéktárgyait és könyvtárát is magával víve, Kápolnásra költözik.⁴ A kápolnási birtokot még Mocsonyi János vette 1853-ban gróf Zichy Alfréd, János, György és Kamil birtokából;⁵ egy másik – és a fentieknek kronologikusan is ellentmondó – híradás szerint a birtokot, amelyen már állt egy kastély, fivéreai vásárolták Katalinnak a kiegészítés után.⁶ Lehetséges, hogy Kápolnáson már állt egy régi épület, amelyet Mocsonyi Mihály és neje használatba vett, illetve utóbb átépített. A család történetének egyik szerzője szerint az ott lévő régi kastélyt „felújítják és moder-

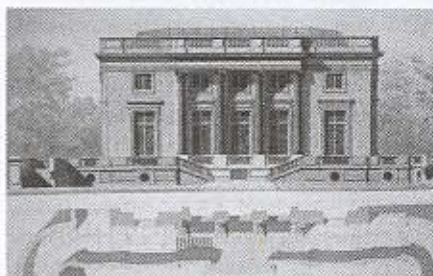
nizálják”.⁷ Mindenesetre Fényes Elek 1851-ben megjelent honismereti munkája Kápolnással kapcsolatban – amely akkor még a Zichy család birtokában volt – nem említ kastélyt, ami arra utal, hogy ha volt is ilyen, nem lehetett jelentősebb épület.⁸ A ma is meglévő kastély egységes tömbje, homogén architektúrája nem utal elődépre, de korábbi falak felhasználásának lehetőségét természetesen nem lehet kizárni.

Csak találgatni lehet, hogyan esett kápolnási kastélya tervezetésekor Mocsonyi Mihály választása Otto Wagnerre. A bécsi építész 1867-ben került kapcsolatba a pesti zsidó hitközséggel, amely az év december 18-án írt ki (minden valószínűség szerint meghívásos) pályázatot a Rumbach utcában építendő zsinagógára.⁹ Kézzenfekvőnek tűnik, hogy a kereskedői háttérrel rendelkező és ennek megfelelő mozgékonyágú Mocsonyi a hitközségen, zsidó kollégáin keresztül értesült a fiatal építészről, és így adott neki megbízást. Maga Wagner is a zsinagóga építésével kapcsolatosan említi – a korábban idézett iratban – Mocsonyi kápolnási kastélyát, ami megerősíti ezt az összefüggést. A megvalósulás közelebbi időpontját nem ismerjük, de valószínűnek tűnik, hogy a kastély építésére hozzávetőleg a zsinagóga tervezésével és építésével egy időben, az 1860-as évek végén, esetleg az 1870-es évek elején került sor. A hagyomány szerint a kastélyt olasz mesterek kiviteleztek.¹⁰

A kisméretű, elegáns kastély klasszicizáló-neobarokk stílusú. Előképe pontosan meghatározható: a versailles-i kastély-parkban álló Kis Trianon. Akárcsak a kis francia kastély, a kápolnási is kétemeletes, négyzetes tömbként kezelt épület. Földszintje lábazatként alárendelt szerepet játszik, főhomlokzatát négy vájatolt törzsű korinthoszi

Kápolnás, Mocsonyi-kastély. Otto Wagner, 1860-as évek vége, képeslaprészlet, I. világháború előtt, Cházár László gyűjteménye

Kis Trianon, hátsó homlokzat. Jacques-Ange Gabriel, 1762–1770 (R. PENOR: *Architecture décoration et ameublement. Epoque Louis XVI.* Paris, 1865. II. tábla)

oszlopból és attikából komponált, enyhe kiülésű középrizalit tagolja – ez a Kis Trianon hátsó, északi homlokzatának felel meg. A nagyobb építészeti formák mellett egyes részletek is meglehetősen pontosan összecsengenek. Ilyen például az elegánsan redukált, háromtagú, konzolsorral megoldott főpárkány és az ezt koronázó balusztrád, a nyílások tört vonalú, felül kissé kiszélesedő keretezése vagy a cseppdísz előszeretettel történő alkalmazása. A szó szerinti másolás is tetten érhető: a kápolnási kastély főhomlokzatához csatlakozó terasz fém mellvédje minden részletében megegyezik a Kis Trianon belső terében található lépcső rácsával, az egymás felé tekintő sarkány- (kakas?) figurákkal, az elliptikus betétekkel és a futókutya-motívummal. Épületeink azonban egyáltalán nem tekinthető a nagy hírű francia épület másolatának, sokkal inkább parafrázisa. Bár felépítése és számos építészeti formája megegyezik a Kis Trianonéval, ablakai – a helyi klíma miatt is – jóval kisebbek, és legömbölyített sarkai, masszívabb tömege jóvoltából

elkerüli előképének élesen metszett, szinte dobozszerű hatását. A monumentális megjelenésű hátsó homlokzat is teljesen különbözik a versailles-i épület bármely oldalától: ide Wagner előreugró középrizalitot tervezett, amelynek közepén nyílik a magas, félköríves záródású kapu, az épület tényleges főbejárata. A kapunak féloszlopokból, pilaszterekből és timpanonból komponált architektúra ad hangsúlyt. A kastély belvilága ugyancsak különbözik a Kis Trianonétól: ennek belsejében nagy lépcsőcsarnok helyezkedik el, míg a kápolnási kastélynak meg kellett felelnie a térkihasználás és a lakhatás kívánalmainak. Fő termei az első emeleten sorakoznak, ahová a főbejárat felől keskeny márványlépcső vezet. Itt a homlokzatokéhoz hasonló architektúrával ellátott, haránt irányú fogadóterem található. Az épület közepén helyezkedik el a faburkolatos étterem, amely természetes világítását üvegteretön keresztül kapja.

Otto Wagner és megbízója a 19. század derekán igen szokatlan előképhez fordult, amikor a versailles-i kastélykomplexumhoz tartozó Kis Trianont (1762–1770) választotta. A Jacques-Ange Gabriel (1698–1782) által tervezett kis palota ekkor még kevés követőt ihletett meg, egyáltalán nem számított elismert, sőt, ismert épületnek sem. Ahhoz, hogy a kápolnási kastély jelentőségét megértsük, európai összefüggésben kell megvizsgálunk.

A 18. század művészete a 19. század első felében – mint a közelmúlt teljesítménye mindig – kevés megbecsülésnek örvendett. A barokk kor építészetét többnyire a hanyatlás, a stílustalanság bélyegével illették. Hasonló volt a helyzet Franciaországban is, ahol a kortársak szemében a 18. század építészetére az *ancien régime* erkösetelennek vélt szelleme vetült rá.¹¹ Az érdektelenség és ellenszenv falát éppen Jacques-Ange Gabriel törte át valamennyire, akinek munkáiban – elsősorban a Concorde tér épületeiben – egyes építészek meglátták a klasszicizmust előkészítő monumentális teljesítményt. Az általános megítélés azonban csak akkor változott meg, amikor a Goncourt fivérek 1854-ben megjelentették a 18. század művészetéről szóló alapvető könyvüket, amelyben rehabilitálták az addig oly mélyen megvetett korszakot.¹²

Hamarosan megszületett egy olyan munka, amely nemcsak Gabriel „szigorú” stílusát méltatta, hanem XVI. Lajos korának építészeti emlékeit részletesen is bemutatva. Rodolphe Pfnor *Architecture décoration et ammeublement. Epoque Louis XVI.* (1865) című, úttörő jelentőségű könyvéről van szó.¹³ A kötet rövid előszó után számos táblán felmérési rajzokat közöl, amelyek között teljes homlokzatrajzok éppúgy megtalálhatók, mint különféle külső és belső részletrajzok. Az ilyen metszetes munka nemcsak a történelmi érdeklődést elégíthette ki, hanem kitűnő mintakönyvvül szolgálhatott gyakorló építésznek is. Számunkra különösen fontos, hogy a kötet több rajzot tartalmaz egyebek között a Kis Trianon-kastélyról, arról az épületről, amely a kápolnási kastéllyal oly szoros rokonságban áll. Jó okunk van feltételezni, hogy Otto

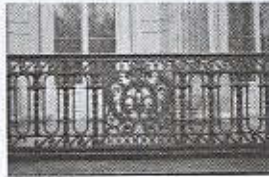
Kis Trianon, a lépcsőcsarnok részlete (R. PFNOR: *Architecture décoration et ammeublement. Epoque Louis XVI.* Paris, 1865. VII. tábla)

Kápolnás, Mocsényi-kastély Homlokzatrészlet (Fotó: Sisa József, 2002)

Kis Trianon, lépcsőrács
(R. PFNOR: *Architecture décoration et ameublement. Époque Louis XVI.* Paris, 1865. XI. tábla)

Kápolnás, a terasz rácsa
(Fotó: Sisa József, 2002)

Wagner ismerte, sőt, használta Pfnor könyvét, és az általános elképzelést, valamint az egyes részleteket, motívumokat innen vette át.

A 19. században meglehetősen ritka volt – bár nem precedens nélküli – egy konkrét történeti előkép ilyen fokú átvétele. Mi indíthatta az építész és megbízóját arra, hogy a kápolnási kastély modelljéül a Kis Trianont válassza? Nyilván kettejük közös döntéséről van szó, anélkül, hogy tudnánk, ki volt a tényleges kezdeményező. Otto Wagner számára bizonyára a nóvum, a szokatlan építészeti világ jelentett vonzerőt. Pályája későbbi alakulása mutatja, milyen kedvvel tört mindig az új felé. Más, korai korszakában alkotott munkáiból az is kiderül, mennyire kedvelte a klasszikában gyökerező, nagyvonalú építészeti formákat, ami a kápolnási kastélyt is jellemezte. Természetesen más a helyzet a megrendelő esetében. Mocsonyi Mihálynál, a román származású, román nemzeti érzelmű család sarjánál alighanem a románság körében már létező erőteljes frankofília, a francia előképek kedvelése játszott szerepet. Így születhetett meg a távoli vidéken a 18. századi francia épület helyi változata.¹⁴

Jegyzetek

- ¹ HAIKO, Peter: Zum Frühwerk Otto Wagners. *Wiener Geschichtsblätter* XXIX, 1974/3, 293; MÜLLER Ines: *Die Otto Wagner-Synagoge in Budapest*. Wien, 1992, 45.
- ² NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VII. Pest, 1860, 526–527; Dr. BOTIS, Teodor: *Monografia familiei Mocioni*. București, 1939; COLTA, Elena Rodica: Bibliotecile familiei Mocioni din castele de la Căpâlnaș și Bulci. In Ziridava. XVIII. Arad, 1993, 365–384; COLTA, Elena Rodica: Modele de viață. Istoriei familiei aromâne Mocsonyi de la Căpâlnaș. In *Modele de conviețuire în Europa Centrală și de Est*. Arad, 2000, 47–64; ION, Narcis Dorin: *Castele, palate și conace din România*. I. București, 2002, 225–237.
- ³ Dr. WURZBACH, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. XVIII. Wien, 1868, 411–412.
- ⁴ COLTA: *Modele de conviețuire*, i. m. 47–48.
- ⁵ ION: i. m. 232.
- ⁶ COLTA: *Bibliotecile familiei Mocioni*, i. m. 369.
- ⁷ COLTA: *Modele de conviețuire*, i. m. 48. – A Mocsonyi család levéltára, levelezése, fotói 1948 után szétszóródtak; ma Aradon, Temesváron, Bukarestben, Lugoson és Soborsinban lelhetők fel, egy részük különböző köz- és magángyűjteményekben.
- ⁸ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. II. Pest, 1851, 175.
- ⁹ SISA József: A Rumbach utcai zsinagóga, Otto Wagner ifjúkori alkotása. *Art Hungarica* X (1982), 43–44.
- ¹⁰ ION: i. m. 231. A szerző az építés idejét 1860-ra teszi.
- ¹¹ THOMINE, Alice: De Gabriel aux Gabriel. La réception de Jacques V Gabriel et de Jacques-Ange Gabriel au XIXe siècle. In *Jacques V Gabriel et les architectes de la façade atlantique*. Actes du colloque tenu à Nantes du 26 au 28 septembre 2002. Textes réunis par Hélène ROUSTEAU-CHAMBON. Paris, 2004, 259–267.
- ¹² GONCOURT, Edmond Huot de-GONCOURT, Jules Huot de: *L'art du XVIIIe siècle*. Paris, 1854.
- ¹³ PFNOR, Rodolphe: *Architecture décoration et ameublement. Époque Louis XVI*. Paris, 1865.
- ¹⁴ A tanulmány megírásához nyújtott segítségért köszönettel tartozom Kovács Zsoltinak, Alexandre Gadynek, Anne Georgeon-Liskenne-nek, Entzné Tőkés Emesének és Samuel Albertnek.

Nulla dies sine linea

Tanulmányok Passuth Krisztina
hetvenedik születésnapjára

præsens
2007

A könyv megjelenését támogatta

nka

Nemzeti Kulturális Alap

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

OKM

Szerkesztette

Berecz Ágnes, L. Molnár Mária, Tatai Erzsébet

ISBN 978-963-06-2324-7

HU ISSN:1787-6060

© A szerzők, 2007

A kiadásért felel a Praesens Kiadó igazgatója, L. Molnár Mária
Praesens Kulturális Bt.

Olvasószerkesztő Borus Judit

Tördelte és a borítót tervezte Schiffer Kata

A nyomdai munkálatokat a Mester Nyomda végezte